

Cynthia Ozick

Književnost in politika spola: ugovor

Žensk, ki pišejo z izrazito zavestjo, da pišejo *kot ženske*, ne žene potreba po pisanju, ampak predvsem politika spola. Pojavlja se nov politični termin: *ženska pisateljica*, pri katerem ne gre za opis – kot če bi rekli “vitka rjavolasa pisateljica” –, ampak za izraz iz jezika politike.

Politika spola je lahko zelo stvarna. Nihče ne bi zanikal, da je bilo gibanje za volilno pravico žensk politika spola, in enako očitno velja za vsak boj za enakopravnost pri zaposlovanju, poklicih in funkcijah.

Toda jezik politike ni jezik pisateljev. Politika se začne pri postavkah; domišljija jih išče. Politični termin *ženska pisateljica* že sam napoveduje celo vrsto postavk: na primer, da obstajajo “moška” in “ženska” intelektualna in čustvena stanja, torej tudi “moška” in “ženska” proza; da individualnost stanu in temperamenta ne šteje, vsaj ne dosti, in da imajo vse ženske – ne kot pisateljice, ampak kot ženske – neko takoj vidno skupno osnovo; da so lahko pisateljice, ker so pač ženske, najboljša opora drugim pisateljicam.

“V književnosti obstaja neka človeška komponenta,” pravi Ellen Moers, “o kateri se pisateljica laže pogovarja z drugo pisateljico, pa čeprav je onstran oceana, kot pa z moškim kolegom iz sosednje sobe.”

Tega ne priznavam. V književnosti obstaja človeška komponenta, ki ne ločuje pisateljev po spolu, ampak – ravno nasprotno – zbuja simpatije enega spola do drugega, enega stanu do drugega, ene izkušnje do druge, simpatije enakih do enakih in drugačnih do drugačnih. Književnost univerzalizira. Brez podcenjevanja posebnosti ali identitete univerzalizira, ne ločuje.

Ampak kaj je posebnost ali identiteta “ženske pisateljice”? Zunaj politične rabe je to sintagma brez pomena – intelektualnega, moralnega, zgodovinskega. Pisatelj je pisatelj – ali pisateljica.

Ima "ženska pisateljica" kako posebno psihologijo – ker je ženska? Ima "ženska pisateljica" kak poseben nabor idej – ker je ženska? Klasični feminizem je nastal prav zato, da bi ovrgel te zavajajoče trditve.

Ima "ženska pisateljica" poseben nabor izkušenj – ker je ženska? Opraviti s to na mitologiji slonečo delitvijo je bil prav tako namen klasičnega feminizma.

Ker nekatere ženske in nekatere ženske pisateljice pač imajo posebne izkušnje ali posebno psihologijo, se njihov feminizem tu še ni uveljavil. V umetnosti pa je feminizem ideja, ki nasprotuje ločevanju; ki pomeni odpravo mitoloških delitev; ki izjavlja, da domišljije ni mogoče "osvoboditi", ker je že svobodna.

Reči "domišljija je svobodna" je pravzaprav tautologija. Domišljija je po definiciji, po naravi svoboda in neodvisnost. Kadar pišem, sem svobodna. Kot pisateljica sem, kar koli si zaželim postati. Lahko se vmislim v moškega ali žensko ali kamen ali dežno kapljo ali kos lesa ali Tibetanko ali kaktusovo bodico.

V življenju pa nisem svobodna. V življenju ni svoboden nihče, ne ženska ne moški. V življenju imam naloge, naj sem ženska ali moški; imam obveznosti in odgovornosti; imam zobobol, ker sem odvisna od narave; uničuje me razdrobljenost. Moja svoboda je odvisna od potreb. Skratka, vodijo me najrazličnejše zahteve. Naj sem ženska ali moški, moram upoštevati zahteve zdravja in bolezni, sprejemanja in trošenja, tega, da sem nekomu otrok in nekomu starš. Družba – ki še ni utopija – mi zapoveduje, naj stopim tja in storim to in to ali naj ostanem ob strani in tega ne storim. V življenju sprejemam te zapovedi Družbe, ki je, se mi zdi, zame isto kot Civilizacija, in se prepiram z vsem drugim.

Kaj pa kadar pišem, kaj mi tedaj pomenita Družba in njen protokol? Kadar pišem, obvladam vsemogočni *če bi*. Pišem, kot *če bi* bila zares svobodna. In ta *če bi* ni izmišljotina. Čim ga izjavim, čim ga izrazim s svojim pisateljskim vedenjem, se udejanji.

Pisatelj – tu mislim na leposlovnega pisatelja ali pesnika, pisatelja, ki si *izmišlja* – ni sociolog ali družboslovni zgodovinar ali književni kritik ali novinar ali politik. Novodobna oznaka "ženska pisateljica" nosi naslednje sociološko ali politično sporočilo: "Seveda verjamemo v človeštvo kot celoto. Seveda verjamemo, da je pisatelj pisatelj in pika. Toda zberimo se za kratek čas kot ženske, da ostanemo politično

močne, močne v duhu, viden, trdoživ družbeni dejavnik; tako se bomo ločile samo začasno, za to obdobje zbiranja moči, potem pa, ko se bomo lahko z močjo in dostojanstvom v rokah spet pridružile svetu, se mu bomo pridružile in se izrekle za enotnost človeške vrste. Ta začasni status bo strategija v našem boju z Družbo.”

To je glas “ženske pisateljice”. A ta glas se moti. Samo pomislite: v intelektualnem življenju se na vsakih štiri ali pet let en rod postara. Tistim, ki jih pri rojstvu te strategije ni bilo zraven, se sploh ne bo zdela strategija; zanje bo edina resničnost. Pisatelji in pisateljice se bodo prav kmalu rojevali v eno od dveh kategorij, med “ženske pisateljice” ali med “pisatelje”, in za vse “pisatelje” se bo vnaprej vedelo, da morajo biti moški – nenavdihujoče družbeno in literarno ozračje, kakršno je svet že poznal. “Književnost ne more in ne bi smela biti življenjska zaposlitev za žensko,” je dvorni pesnik Robert Southey karal Charlotte Brontë. Ampak to je bilo v prvi polovici devetnajstega stoletja. Pred komaj dvajsetimi leti je neki sestavljalec antologije ruske književnosti med obravnavo mednarodnega vpliva nekega ruskega pisatelja pripomnil, da je “v primeru nekaterih britanskih pisateljskih dam mogoče reči, da niso bile nič manj kot katastrofalne”. Ničesar pa nam ne pove o tistih britanskih pisateljskih gospodih, ki so bili enako slabi literarni posnemovalci. Lahko bi našli celo goro takšnih citatov, ki jim je skupno omalovaževanje, neogibno izhajajoče iz delitve. Uspeh feminizma je zavrl takšne poglede, toda ko se bo čista, nepolemična, nepolitična beseda “pisatelj” brez prizvo- kov začela vseprek spet nanašati samo na polovico obstoje- jih pisateljev, pa bo korak nazaj zelo lahek.

In ne samo to. Strategija temelji na začasni predpostavki neresnice. Ko ne bo več koristna, smo prepričani, da se bo naravno stanje enotnosti spet vzpostavilo. Vendar se je nevarno prilagajati neresničnosti, pa čeprav samo za mi- nuto. Tako imenovano začasno se prerado sprevrže v dolgo- trajno navado. Vsi politiki vedo, da vsaka “začasna” politična iniciativa, obljubljena kot kratkoročna zasilna rešitev, ostane večer dolg. Strategije se spreminjajo v inštitucije. Če si pisateljice obljubijo, da se bodo samo “začasno” organizirale kot “ženske pisateljice”, da si bodo nadele zavajajočo oznako samo zaradi kratkoročne prikladnosti, je skoraj gotovo, da bo začasno postalo dolgoročno zatečeno stanje in da se bo “prikladnost” preobrazila v “novo resnico”.

Ampak to še ni najhujše. Vera v "novo resnico" skoraj zmeraj prinese s sabo avtoritarizem. Bolj ko strategija začasne ločitve zgublja značaj tako "začasnosti" kot "strategije", bolj se začenja sklicevati na popolno in tako rekoč edino definicijo feminizma, bolj vidi v delitvi poglavitni cilj, celo najvišjo kvaliteto feminizma. Vedno bolj so ženske prisiljene gledati nase v nekakšnem "plemenskem" okviru, kot bi bila anatomija isto kot kultura. Vedno bolj se ženske umetnice čutijo dolžne ustvarjati "žensko umetnost"; kot da bi bili tisoči drugih možnosti, zaposlitev, obsedenosti za ženske neavtentični ali neveljavni ali, kar je še huje, nedosegljivi. V zadnjem času spoznavamo nekakšno domnevno "žensko fotografijo";* bomo nazadnje dobili še žensko entomologijo ali žensko astrofiziko? Ali pa bo samo znanost v svojem objektivnem univerzalizmu ohranila svobodo individualnega mišljenja, neobremenjenega z apriornimi kvalifikacijami?

Umetnost, ki jo oblikuje ali zgolj zaznamuje kakršna koli togost – bodisi da so to kakršna koli vsebinska ali družbena pričakovanja, kaka postranska obremenitev, kak aksiom ali predpostavka ali politični odtonek, kakršna koli vnaprejšnja kvalifikacija sploh –, zmeraj vodi v manjvredno kulturo. Včasih da zgodovina tej togosti ime "dogma", včasih "strankarska linija", včasih – žal – "resnica".

Klasični feminizem – to je feminizem v svoji izvorni obliki, ko se je videl kot univerzalizirana pravica in stremljenje, kot človeštvo, razširjeno na njegov ženski del – je zavračal anatomijo ne le kot usodo, ampak kot kakršno koli vladajočo silo; zavračal je pojem "ženske tankočutnosti" kot žalitev, ki naj bi preprečila ženskam dostop do radosti, zadreg, dosežkov, temin in zapletenosti velikega sveta. Klasični feminizem je bil zamišljen kot konec namišljenih prepek in omejitev; kot konec segregacijskih izmišljij in zadržkov; kot konec velike multiple laži.

In kaj je bila velika multipla laž? Zadevala je vse ženske in njena predpostavka je bila, da obstaja nekakšna "ženska narava", ki se kaže v vsaki umetnosti, ustvarjeni od žensk. Za pisateljice z domišljijo so bile trditve, ki jih je vključevala, še posebno omejujoče in uničujoče. Velika multipla laž je:

* Molly Haskell, sept. 1977: »Obstaja nagnjenje (in to velja tudi za ženske filme) k bolj novelistični kot dramatični organizaciji snovi, kar pomeni, da se lik nakazuje skozi niz drobnih kretenj, poltonov in običajnih podrobnosti in ne skozi stopnjujoče se prizore spopadov in razodetij.« Ker je vse to tudi odličen opis črtic in iger – recimo – Čehova, se poskus, s primerom dokazati »žensko« nagnjenje, izkaže za enako neprepričljiv, če ga izreče kritičarka ali kritik.

1. Govorila je o psihologiji in čustveni naravi, ki naj bi bili lastni samo ženskam.

2. Govorila je o endemičnem in značilno ženskem slogu v prozi in poeziji.

3. Govorila je o določenih temah, ki naj bi po naravi stvari zaposlovale pesnice in pisateljice – na primer žensko prijateljstvo, ženska blaznost, materinstvo, ljubezen in romantika, družinski spori, dolžnost, vernost itd.

4. Govorila je o naravni družbeni skupnosti, temelječi na biologiji in reprodukcijskih značilnostih ("sestre pod kožo") namesto na intelektu ali temperamentu ali derivacijski ali družbeni izkušnji.

5. V prepričanju o posebni "ženski" občutljivosti je jemala razliko od "moškega" pisanja in obstoj "ženske" poezije in "ženskih" romanov za sama po sebi umevna.

6. Razum in domišljijo je postavljala na izključno spolne temelje. Predpostavljala je, da pisateljev oziroma pisateljčin spol neizpodbitno določa, omejuje in usmerja njegovo oziroma njeno tematiko, poglede in hotenja.

Od vsega tega veje neka otožna domačnost: stari, prastari predsodki, kaj drugega. Njihova domačnost v ženskam sovravnih glasovih je otožna in dokaj običajna; toda danes je vse več glasov, ki razglašajo ta prepričanja, ženskih. Z nekaj manjšimi spremembami (ljubezen in romantiko zamenjuje spolnost; družinske spore zamenjujejo nesporazumi doma in na delu; žensko blaznost ženski bes; dolžnost in vernost pa izginjata) se te ideje sestavljajo v literarni kredo novega feminizma. Vedno več je pisateljic in drugih umetnic in mojstric domišljije, ki izjavljajo, da so se osvobodile z namerno oznako. "Doslej sem se motila," zatrjujejo. "Skušala sem pisati kot moški. Potem sem začela pisati o sebi kot hčerki, ljubimki, ženi, materi, kot ženski v odnosu do drugih žensk; o sebi kot *osebnosti*. Naučila sem se slediti obrisom svojega čustvenega življenja. Začela sem pisati iz svoje ženskosti."

Thurber je nekoč napisal zgodbo o medvedu, ki se je nagnil tako daleč nazaj, da je nazadnje padel na obraz. Zdaj doživljamo feminizem, ki je prodril tako daleč v "nove resnice", da je naposled prišel do skupka pojmov, neločljivih od večine zakrnelih, nerazsvetljenih in utesnjujočih antifeminističnih pogledov.

Včasih slišimo o zapornikih, ki odklonijo pogojni izpust, ker so jim ljubše rešetke in celice. Ko se vrnejo, še naprej z občutkom in razumno imenujejo svoje udobne stare kletke

“zapor”. Umetnice, ki same sebe vztrajno imenujejo “ženske umetnice”, so lahko s to oznako kolikor toliko uspešne, vendar se ne bi smele spozabiti in hotenega opisa napačno imenovati “feminizem”. Klasični feminizem sicer ni zanikal telesa in izključeval samopodobe in samopoznavanja, vendar to zanj nikoli niso bili neposredni cilji. Feminizem pomeni in je zmeraj pomenil dostop do možnosti onstran samozavedanja. Umetnost, ki je osvobojena omejitev, raste kjer koli, tudi na najbolj omejenem prostoru. Polemično samopoznavanje pa je omejeno poznavanje. Samoodkrivanje je samo delno odkrivanje. Vsako človeško bitje je delček neke generacije, drobec med razkrivajočimi permutacijami Družbe. Če se poznaš, če si se pregrizel skozi “obrise čustvenega življenja”, kje si, kaj veš, kako daleč te lahko to pripelje? Samozavedanje – narcisizem, solipsizem – je slaba hrana za pisatelja. Literatura je bolj lačna: pisatelj z ambiciozno domišljijo potrebuje tek, ki presega osebnost. Za ženske pisateljice je “nova resnica” gledanja nase, biološko utemeljenega samoomejevanja, velika multipla laž v novi preobleki.

Za pisateljice in pisatelje ni “novih resnic”. Ena sama zelo stara resnica je, stara kot Sapfo, stara kot Homer, stara kot Deborina pesem, stara kot Davidove pesmi – da je domišljija svobodna, da je dar ustvarjanja književnosti dostopen vsaki vrsti in stanju človeškega bivanja, da kadar pišemo, nismo ženske ali moški, ampak blagoslovljena bitja v objemu prometejske umetnosti, umetnosti, ki jo bremenijo nevarnost in upanje in ogenj in predvsem svoboda. Tisto, kar bi kot pisatelji in pisateljice morali storiti, ni čakati na svobodo in medtem zgubljati čas s samoanalizo; svoboda, ki jo čakaš ali zanjo gradiš strategije, ne bo nikoli prišla. Tisto, kar bi morali storiti, je seči po svobodi zdaj, nemudoma, s spoznanjem, da jo že imamo.

Prevedla Maja Kraigher